

ФОЛЬКЛОРИСТИКА

УДК 398(470.621)
ББК 82.3(2=Ады)
Н 16

Нагароков К.Р.

Аспирант кафедры истории и культуры адыгов Адыгейского государственного университета, e-mail: kazbich001@mail.ru

Исполнитель в современном фольклорном поле: особенности репертуара

Джырэ къэбарлуатэхэм ялорлотэ зехьэкIэ хабзэхэр *(Рецензирована)*

Аннотация:

Рассматриваются проблемы организации и проведения поисковых работ на отдельно взятой территории. Выявляются характерные особенности современного фольклорного поля. С целью описания локальной фольклорной традиции анализируются материалы, собранные в течение последних 5-6 лет в ауле Джерокай (частично – Хакуринохабле) Шовгеновского района РА, где компактно проживают такие адыгские субэтноты, как абадзехи и темиргоевцы. В исследовании применены сравнительно-типологический и описательный методы. Метод включенного наблюдения позволил установить, что в репертуаре современных носителей адыгского фольклора преобладают нарративы, народные песни и истории о них, усвоенные ими в детстве. Повторные записи от одних и тех же информантов, сделанные в течение 2-х лет, позволили обнаружить уникальные, ранее никем не зафиксированные фольклорные тексты. К таковым относятся смеховая песня о Гошегаг, дочери Мача Нагарокова, известного в прошлом народного флейтиста – камыляпша; истории о Пшигуге Хабаруко мужественном наезднике из аула Джерокай, защитнике справедливости. Зафиксированные разрозненные фрагменты истории «Песни аулов» проливают свет на причины появления вариантов к характеристикам отдельных аулов, в частности, аула Джерокай. Делается вывод о том, что современное фольклорное поле остается достаточно продуктивным. Особое место в нем занимает местный (локальный) фольклор, в котором функционируют ранее неизвестные уникальные тексты. Сформировался новый тип носителя фольклора, в пассивной памяти которого в большей степени хранятся фрагменты традиционных фольклорных текстов, а также песни и нарративы из местного репертуара. Введение собранного нами материала в научный оборот послужит основанием для дальнейшего исследования локальных очагов фольклорной культуры адыгов.

Ключевые слова:

Современное фольклорное поле, локальная традиция, смеховая песня, нарратив, репертуар сказителя, носитель фольклора.

Nagarokov K.R.

PhD student, Department of History and Culture of the Adyghes, Adyghes State University, e-mail: kazbich001@mail.ru

Performer in the modern folklore field: features of the repertoire

Abstract:

The article deals with the problems of organization and carrying out search operations on a single territory. Characteristic features of the modern folklore field are revealed. In order to describe the local folklore tradition, the author analyzes materials collected over the past 5-6 years in the aul of Dzherokay (partially Khakurinokhabl) of the Shovgenov district in the Adyghea Republic, where such Adyghe subethnoses as Abadzekhs and Temirgoevts live compactly. The study used comparative typological and descriptive methods. The method of included observation made it possible to establish that narratives, folk songs and stories about them, learned by them in childhood, prevail in the repertoire of modern carriers of Adyghe folklore. Repeated recordings from the same informants, made over the course of 2 years, made it possible to detect unique, previously unrecorded folklore texts. These include a laughing song about Goshegag, the daughter of Mach Nagarokov, a famous folk flutist in the past - *kamylyapsh*; stories about Pshigut Khabaruko, a courageous rider from the aul of Dzherokay, a defender of justice. The recorded scattered fragments of the history of the "Song of Auls" shed light on the reasons for the appearance of variants for the characteristics of individual auls, in particular, the aul of Dzherokay. It is concluded that the modern folklore field remains quite productive. A special place in it is occupied by local folklore, in which previously unknown unique texts function. A new type of folklore carrier has been formed, in the passive memory of which fragments of traditional folklore texts, as well as songs and narratives from the local repertoire, are stored. The introduction of the material collected by us into scientific circulation will serve as the basis for further research of local centers of Adyghe folklore culture.

Keywords:

Modern folklore field, local tradition, laughing song, narrative, repertoire of the storyteller, carrier of folklore.

Адыгэ 1ор1отэш1эныгъэм ид-жырэ пшъэрылгъэхэм ащыщ 1ор1уатэм иугъоин, изэгъэзэфэн 1офхэр. Сыдигъуи зэрэхабзэу къэралыгъо гъогук1э экспедициехэр зэхащэх, къаугъоирэ щылэмэ архивхэм арагъэк1у, зэрагъэзафэ, тхылъ шъхьафхэу къыдагъэк1ых. А 1офышхом анахь мэхьанэ зилэмэ ащыщ 1ор1отэ угъоиным изэхэщэн. Джырэ уахътэм цагъэфедэрэ технологиехэр хэбгъэлажъэзэ угъоен 1офыр зэхэщагъэмэ, ыуж къырык1ошт 1офхэр нахь псынк1э хъуцтых [1: 67].

Тыкъызтегущылэщтыр Шэуджэн районым Джыракъыерэ Хьакурынэхьаблэрэ мы аужрэ илгъэси 5-6-м къащытыугъоижыгъэ 1ор1уатэмрэ, тызэрихьыллэгъэ ореды1отхыдэуатэхэмрэ тагъэш1ыгъэ гупшысэхэр ары.

Адыгэм итарихъ 1ор1уатэк1э зэрихъэзэ л1эш1эгъу пчъагъэу къызэпичыгъэм къырык1уагъ. Унагъо пэпчъ хьак1эщхэр адэтыхэу, ахэмэ

пчыхъэрэ л1ыжъхэр ащызэрэугъ-оихэмэ хъугъэ шлагъэхэр къыща1уатэхэу, тарихъ оредыжъхэр къащалохэу, 1ор1уатэр зыщызэрахъэрэ ч1ыплэу ар щытыгъ. Уахътэри зы ч1ыплэ итэп, адыгэм ищылак1э зэманым диштэу адрэ лъэпкъхэм афэдэу зэблэхъугъэ хъугъэ. Дунаим тет лъэпкъхэм ящылэныгъэ зэрэлгык1уатэрэм диштэу адыгэ лъэпкъыри лъэк1уатэ. Пэсэрэ хьак1эщхэр ц1ыфхэм ягу1этыплэу, гъэсаплэу, зы гущылэк1э къэп1он хъумэ – "институтэу" щытыгъэхэмэ, джы ахэмэ пшъэрылгъэу ялагъэхэр нэмык1хэм агъэцак1э хъугъэ.

Хъугъэ-ш1эгъэ нахь шъхьалэу адыгэ шъолгырым щыхъугъэхэр пасэм щылэгъэ джэгуак1охэм къэбарк1э е оредк1э къалонэу аш1эщтыгъэ. Л1ыхъужъ ц1эрылохэу Айдэмыркъан, Хьатх я Къоклас ык1и нэмык1хэм якъэбархэр ахэмэ яш1эжъ хэлгыгъэх. Нарт эпосым щыщ пщыналгъэхэм арызэныкъокъун фэдизэу

хьаклещым кьиххухьэгъэ лыжхэр губзыгъэу щытыгъэх.

Глобализация зыфалорэ зэманэу непэклэ тызыщыпсэурэм адыгэ торлуатэм изытет зыфэбгъазэмэ, зэхъоклыныгъэхэр фэххугъэх. Ар нафэ кыщыххугъэ 2014 илъэсым кыщыублагъэу Шэуджэн районым, нахьыбэу кьуаджэу Джыракъые, торлуатэм иугъоинклэ тызыщэлажъэм. Къызэрэхэдгъэщыгъэмклэ, нахьыбэу джы непэщылэ лыжххэм къаложххэрэр ежъ ашхъэклэ алъэгхугъэ цыфхэм къащышлыгъэ ххугъэ-шлагъэу чылэ хьаклэщхэм яцлыклогъом ащызэхыхыгъэхэр арых нахь, нарт къэбархэр, пщыналъэхэр, лыххужъ ордэхэр икыххьапкэ къэзыложьын тыриххылагъэп. Ау зы нэбгырэ еххыллэгъэ къэбар е ордэдыр цыф зэфэшхъафхэм къытфалуатэзэ, цыпэ-цыпэу тыугъоижъэу кыххэклыгъ. Ащ фэд, гущылэм пае, Макл и Гоцэгъэгъэ еххыллэгъэ ордэдырэ къэбарыдрэ [2].

Ордэдыр едзыгъо тлурытлу-щырыщэу къытфалозэ зэдгъэулуужьыгъ. Едзыгъуищ хъоу мэкъамэм илъэу мы ордэдыр Эльдарэ Чыназ кыложьыгъ, едзыгъуитлу къыпчъызэ ордэдышгъом имылъэу Къайтмэс Аминэ кыложьыгъ, ау нахьыбэу хэлхэр ордэклэ Шыкъ Кимэ кыложьыгъэх. Нэужым ахэр зэклэ зэдгъэклужьыгъэх. Ордэдышгъоу Чынази Кими кызыралуагъэр зэхъоклыныгъэшхо имылэу зэтефэ. Къэбарэу пылтым щыщ пычгыгъохэр Эльдар Чыназ кыложьыгъ, ау нахь игъэклотыгъэу ащ тыщызгъэгъозагъэр Гоцэгъэгъым ятэшэу Зэчэрыем ыкъом ыкъожъэу Нэгэрэкъо Амбий [2].

Икхун фэдиз кьулай фытимылэу торлуатэм иугъоин тыфежыгъагъ, ау лофым тлэ-кы-тлэ-кы тигъэсагъ. Зэрэдгъэунэфыгъэмклэ, цыф пэпчъ бгъодэхьаклэ зэфэшхъаф илэу кычлэклыгъ. Ежъ торлотэзеххэри яшлэныгъэклэ зэфэшхъафых, зыр тхыдэжхэм атегъэпсыхьагъэмэ, адрэм чылэ къэбархэр нахь кылонэу ешлэх. Зым ордэхэр

кылонэу ешлэмэ, ятлуанэр сэмэркьэухэм нахь атегъэпсыхьагъ. Ау жанрэ пстэуми ащыщхэр къытфэзылуагъэ нэбгырэ зэе-тлуаи тыриххылагъ. Анахьэу ахэмэ къахэзгъэщымэсплоигъор Хьаклэцлыклу Рай. 2016-17 илъэсхэм ащ кылохэрэр ттхыжыгъэх. Илъэситлу клоцлым 15 зылудгъэклагъ, кылогъэ пстэур диктофонклэ ттхыгъэ, 3 гъогогъум видео дытетхыгъ, материалэу ттхыгъэм ипчъагъэ шъэм кьэху. Рае илъэс 90 ыныбжъ, тхыдэ къэлотэным лъэшэу фэлаз, заом ыпэ, джыри пшъэшъэжъыеу ятэ ихьаклэщ цызэхихыщтыгъэ тхыдэжхэр кылотэнэу кызыхидзэклэ пэсэрэ зэман чыжъэу ахэр зыщыххугъагъэм уахищэ пшлошлэу лупклэу унэгу кыклогъэуцо. Рае кылуатэхэрэм къябэкхэрэр лыххужъ тхыдэхэр арых, ахэмэ ащыщых: Хьаткъокъошхор кызыщынэфагъэр, Хьаткъокъошхом кызыэрищагъэр, Нэгъой нэшъум ыкху, Чэчанэкъо Чэчан, Шэуджэным итхыд, Борэжъ кьэххуллагъэр ыкли нэмыкхэри. Мыхэм ащыщхэм цлэ ямылэу кыыригъажъэу кылуатэхэу бэрэ кыххэклыгъ, етланэ сэ цлэхэр кызытегущыларэм елытыгъэу афэсплыжыгъэх. Е кыххэклыщтыгъэ сэ зэхэсхыгъэ лыххужъыщлэ горэм ыцлэ кызеслоклэ, «ай икъэбар къедэлэу», ылоты кысыфилуатэщтыгъэ. Джащ фэд, гущылам пае, Хьаткъокъошхом, Чэчанэкъо Чэчанэ ятхыдэхэр кызыэрэсфилотагъэхэр.

Тиапэрэ зэлуклэгъухэм сыкларысэу тхыдэжъ горэ кыыригъэжыагъэу кылуатэ зыххуклэ, къэзгъэуцути, кызыгурымылуагъэ чыплэхэм саклэупчлэжъэу кыххэклыщтыгъэ. Ащ фэдэ чыплэхэм зэпысыутынэу зэрымыгуапэр кызыгуригъалоу тепхъэшыхъээ, къэгубж фэдэу загъори кысыщыхъоу, «умыгузажъу», «кызыэклогъыкыщты ар», е «джыри сыкхэсыгъэп», ылоты сызэтырилажэщтыгъэ. лофыр зытетыр шлэхэу кызыгурылуи, Рае икъэбарлотаклэ зызэрэзгъэклуцтым нахь сыфэсакъ ххугъэ.

Къэбарлотаклэу Рае хэлъыгъэр ары згъэшлэгъуапэрэр. Икыхьаплэклэ хъугъэ-шлагъэхэр зэтригъащэхэзэ, зы химыгъээу къыкылэотыкыжыкхэм адэмышгъяхэхэу, мыдэ сэ тэрээу къызгурэлэм еуплгъэклэ фэдэу, къыслуплгъэхэзэ къэбарыр къылуатэщтыгъэ. Загъорэ зигугъу ышлырэр къызгурымылон фэдэу къызыщыхъуклэ «ошлэ, нахьыпэм ауштэу щытыгъ» ылозэ, къэбарым елолпхъэхэр къыхегъэчэрэхэ. Шыпкхэ, тхыдэжыкхэм непэ зэрахъэрэ пкыгъохэр, «каструлэ», «столб», «сумк», «кухн» зыфэплоттым фэдэхэр къыхилгъэхэхэу хъугъэ. Ар тэ, едэлухэрэм, тилажыу къычлэкын, бэрэ къэбар кыхьэхэр къалуатэмэ тядэлоу хъурэп ныла. сьдэу щытми, ащ фэдэхэр зытехъухъэрэм шъхьафэу тегупшысэн фаеу хъугъэ.

Орэдэу Хьаклэцлыкы Рае къылохэрэм шлулгъэуныгъэ орэдхэр къабэкык. Ахэр «Абрэдж Нухэ иорэд», «Мэмэт», «Лелэ иорэд», «Мэзгуащ», «Тацэ иорэд», «Дышгъэ медальон», Джыракъые шъузабэмэ къалоштыгъэ орэдыр. Ащ ыцлэ ыгу къэкыжыгъэп.

Рае икылэгъум зыхэлажыэщтыгъэ чэщдэхэр, клапщэхэр зэрэреклокыщтыгъэхэр, гъунджэиплгъэ яхьаблэ пшгъашгъэхэм зэрафишлыгъагъэр лупклэу унэу къыкыгъэуцозэ къылотэжыгъэх. Мыщ фэдизыр зышлэрэ ныом сшлогъэшлэгъонэу сьдэлэжыагъ, къылуагъэр зэклэ диктофоным тестхагъ. Тетхэныр тыхэхэу сыкъыкыкыжыкы зыхъуклэ – «джы сьдигъо сыкъакломэ хъушты?» слэу сызеупчлыкыкы – «о зыщыпшлоигъом къакло, сэ сшлэрэр джыри шлэхэу уухын плгъэклэщтэп, – ылозэ нэгущлоу сыкъыдыгъэкыжыкыщтыгъэ. Сэри бэ тесымыгъашлэу етлани зылузгъаклэщтыгъэ. Джауштэу Хьаклэцлыкы Рае къылотэжыгъэ лорлотэ лэужыгъоу зэклэмкыи шгъэм ехъу тхыжыгъэ. Ащ нэмыкыкыкы Байкыулэ Мурат (1943–2018) къысфилотэжыгъэ Джыракъые епхыгъэ къэбар заулэ. Ахэмэ ащыц

джы нэсэ зымы ымыгъэунафыгъэу лы цлэрылоу Хьабарыкы Пщыгъут (Сытымэмэ ащыщыгъ) икъэбархэхэу апэрэу стхыжыгъэхэр. Мурат ахэмэ къахыгъэщрэр Пщыгъут иллыгъэ зеклуакы, адыгэ хабзэм иухъумаколэу зэрэщытыгъэр ары [2].

Цыфэу тыздэлэжыагъэхэр яшлэныгъэкыкы, ятхыдэкъэлотэнкыкы зэфэдэхэп. Зыр тегъэпсыхьагъэу лупклэу къэлуатэмэ, адрэм упчлэхэр ептызэ ыгу къэбгъэкыжыкы, къэбар цыпэм хэпщэн фае. Къахэкыщтыгъэ “ео-ой сэ зи сшлэ щылэп,” – зылоу, ау упчлэ зытлукыкы гукъэкыжыкы захэпщэкыкы тегъэпсыхьагъэу дахэхэу къызэклоцлыкырэ къэбархэр къылуатэхэхэу. Ащ фэдэу Байкыулэ Анатолий (92 ыныбжы) тызылокыкы ижыкыкы чылэм щыхъугъэ-щышлагъэхэмкыкы теупчлыгъэ. Ежыкы къыригъажыкы, ыпэкыкы зэхэтымыкыкыгъэ чылэ къэбар гъэшлэгъоныбэмэ тащыгъэгъозагъ. Ежы ышгъэхэкыкы къэхъуллагъэ къэбархэр къытфилотагъэх [2].

Цыф гъэшлэгъонэу тызэрихьылагъэмэ ащыц Шгъэоцлыкы Нурят. Ащ джы илгъэс 88 ыныбжы, шлэжы кууи ил. Адырэ ттхыгъэмэ Нурят нахь къахэзыгъэщырэр лурьлупчгъэ гъэшлэгъонхэр зэришлэхэрэр ары. Ежы къызэриложыкырэмкыкы ышлэрэр къызбгъодихыгъэр илгъэсишгъэрэ тфырэ зыныбжыкыгъэ ятэжыкы янэу Фэмьыкы зыфалотыгъэр ары. Ар къушгъэхэм къычлэкыжыкыгъэмэ ащыщыгъэ, ылгъэуугъэри ышлэщтыгъэри бэ, ыныбжы емылгытыгъэу иакыкы зэнэу (иакыкы иеу) щытыгъэ.

Сабыкы цыкыкыкы ыбзэ къутэныкыкы амалышлоу къепчгъэкыкы зэфэшгъафхэр нахьыпэм арагъашлэщтыгъэх. Ащ фэдэу къепчгъэкыкы гъэшлэгъон Нурят тигъэтыжыкыгъэ [2].

Зэрэтлэгъоу, джыри тиадыгэ чылэхэм шлэжы куу зыбгъодэллэжыкы-ныожыкы адэсыкы. Ахэмэ япчгъагъэкыкы мыбэмэ, къалотэжыкырэ тхыдэхэр, ушгъэтын гъэнэфагъэхэр ребгъэкыкыкы, уугъоижыкы зэшлэбгъэуцожыкы олгъэкыкы. Ар

нафэ ашлыгъ илгэсиплым Шэуджэн районым, анахьэу Джыракъые 1орлуатэм иугъоинк1э щыредгъэ-к1ок1ыгъэ 1офыгъохэм.

Зэфэхьысыжыгъэу къэп1он хъумэ, апэрэмк1э джырэ 1ор1отэзе-хьэхэм анахь къахэбгъэщын плъэ-к1ыщтыр яц1ык1угъом зэхахыгъэ къэбархэр, оредхэр яш1эжъ хэлъых, ик1ыхьаплэк1э къэбархэр къа1уа-тэх, ау оредхэр нахь алэк1эзыгъэх [3]. К1эмгуе абдзэхэ чылэхэм оред-дыжъхэм анахьы къэбархэр нахь къащызэтенагъэу ш1эныгъэлэжъ-хэм зэралорэр ащ зы лъэныкъок1э къегъэшъыпкъэжы.

Ят1онэрэмк1э, зыщыпсэхэрэ ч1ып1эм цаусыгъэ, щызэхалъ-хьэгъэ 1орлуатэм яшъыпкъэу гъунэ лъафы. Ежъхэм апэк1э щы-1эгъэ нэжъ-1ужъ губзыгъэхэм

къа1уагъэхэр амыгъэгъуащэу къы-к1алотык1ыжы. Къуаджэм ида-хэ зыхэлъхэр агъэпэрытых, ныб-жыкыкыу тезыдзэхэрэр цагъэзыен яхысапэу ацк1э 1эубытып1эхэр къагъотых. Дэйр агъэдэгъунэу арэп, шъыпкъэм к1эдэх, лъэхъух, ар зыпкъ рагъэуцожыным пылтых. Непэ псэхэрэри, аужк1э къэк1ощт-хэри ащ фэсакъынхэу щэгугъых.

Ящэнэрэмк1э, къэбар цыпэ-хэми, оред ныкъохэми джырэ 1ор1отэзехьэхэм яш1эжъ къыхэ-нагъэхэм джынэсэ амытхыжыгъэ хьалэмэт горэхэр къахэфэх, 1орлу-атэр зэрэмык1осагъэр, джырэ гъаш1эм рагъэк1узэ ар къызэрэ-рахьак1ырэр къаушыхьаты. Язы-рызыгъоу ахэр 1ор1отэш1эныгъэм ыушэтрэ 1офыгъохэмк1э тегъэ-к1ап1э екъух.

Примечания:

1. Унарокова Р.Б., Паштова М.М. Перспективы изучения адыгского фольклора // Вестник Адыгейского государственного университета. Сер.: Филология и искусствоведение. Майкоп, 2011. Вып. 3 (82). С. 63-70.

2. Архив ЦА АГУ. Электронная база данных. Фольклорная коллекция Казбека Нагарокова: № 1 (Нэгэрэкъо Амбий, Къайтмэс Амин); № 2 (Эльдарэ Чыназ); № 3 (Шыкы Ким); № 4 (Байкыулэ Мурат); № 5 (Байкыулэ Анатолий); № 6 (Шъэоц1ык1у Нурят).

3. Нэгэрэкъо К. Джырэ 1ор1отэзехьак1э хабзэхэр: угъоинным иапэрэ лъэубэкъ-ухэр // Псалъ. Мыекыуапэ, 2017. № 14 (17). С. 130-141

References:

1. Prospects of studying the Adyghe folklore // Bulletin of the Adyghe State University. Ser.: Philology and the Arts. Maikop, 2011. Iss. 3 (82). P. 63-70.

2. Archive of the TSA of ASU. Electronic database. Folklore collection of Kazbek Nagarov: No. 1 (Nagarokov Ambiy, Kaytmesov Amin); No. 2 (Eldarov Chinaz); No. 3 (Shikov Kim); No. 4 (Baykulov Murat); No. 5 (Baykulov Anatoly); No. 6 (Shevotsukova Nuriyet).

3. Nagarov K. Modern folklore field: first collection experience // The Word. Maikop, 2017. No. 14 (17). P. 130-141